

Bogusław Krasnowolski

Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II, Kraków

REZYDENCJA W SUCHEJ. DWÓR – ZAMEK – PAŁAC

Badania nad suską rezydencją (il. 1) – jedną z najokazalszych w Małopolsce, zwaną, nie bez przesady „małym Wawelem” – mają długą historię¹. Szereg przekazów źródłowych wynotował już Żegota Pauli². Krótkie hasło zawarte jest w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego*³. Wiele istotnych informacji – niekiedy o źródłowym dzisiaj charakterze – przekazał Michał Żmigrodzki (1847–1919)⁴, zatrudniony w suskim pałacu od 1882 r. do śmierci, jako kustosz i bibliotekarz. Popularny, krajoznawczy charakter mają informacje Mieczysława Woźnowskiego⁵ z lat międzywojennych, badacza osadnictwa żywiecczyzny i Podola. Bardzo ważnym etapem w historii badań było hasło dotyczące zamku w *Inwentarzu topograficznym* autorstwa wybitnego historyka sztuki, prof. Jerzego Szablowskiego⁶, który jako pierwszy podjął próbę chronologicznego rozwarstwienia budowli, wskazując sytuację dawnego dworu oraz zakresy rozbudowy jako zamku i wreszcie jako pałacu. Kilka lat później pierwsze badania architektoniczne prowadzili W. Donen i K. Nawoik⁷, wyróżniając kilka faz budowlanych. Kolejne

¹ Niniejszy artykuł powstał na marginesie rozdziału publikowanego przez autora w monografii Suchej Beskidzkiej: B. K r a s n o w o l s k i, *Zabytki i wartości kulturowe [w:] Sucha Beskidzka*, red. J. Hampel, F. Kiryk, Kraków 1998, s. 453–473.

² *Teki Żegoty Paulego*, Biblioteka Jagiellońska, rkps 5357/II, T. 3, s. 125 nn. [dalej: Pauli]. Por. także: K. L e w i c k i, *Pamiętniki Żegoty Paulego z wędrowek po Galicji*, „Roczniki Biblioteczne” 1964, Z. 1–2, s. 257–303.

³ SGKP, T. 11, Warszawa 1880, s. 526–527.

⁴ M. Ż m i g r o d z k i, *Przegląd historii sztuki w Polsce*, T. 1, Kraków 1911, s. 142–143.

⁵ M. W o ź n o w s k i, *Sucha, „Ziemia”*, R. 16: 1931, nr 3, s. 44–49.

⁶ *Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny*, red. J. Szablowski, T. 3: Powiat żywiecki, oprac. J. Szablowski, Warszawa 1948.

⁷ W. D o n e n, K. N a w o i k, *Sucha, zamek renesansowy, sprawozdanie z badań terenowych Działu Dokumentacji Naukowej Pracowni Konserwacji Zabytków w dniach 23–31 października 1956 oraz 3–6 października 1957*, mps, PKZ Kraków 1957, archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie [dalej: NID].

badania terenowe, obejmujące stratyografię tynków, realizowali Janusz Bajka i Donat Tucewicz⁸; w oparciu m.in. o te badania hipotezy odnośnie do faz budowy precyzowała dr Bożena Zimnowodna-Krajewska z Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu⁹. Interesującą koncepcję faz budowy opracował ostatnio – na zlecenie Muzeum Miejskiego w Suchej Beskidzkiej – arch. Marek Kołodziejczyk z Makowa Podhalańskiego¹⁰. Na uwagę zasługują też publikacje dotyczące właścicieli rezydencji¹¹. Stosunkowo obfite są źródła. Te dotyczące średniowiecza – a więc okresu sprzed powstania rezydencji (dworu) – gromadzone są przez Pracownię Słownika Historyczno-Geograficznego Województwa Krakowskiego w Średniowieczu¹². Wśród nowożytnych źródeł pisanych na baczną uwagę zasługuje *Dziejopis żywiecki* z początku XVIII w. autorstwa żywieckiego wójta Andrzeja Komonieckiego¹³, przekazującego wiele wiadomości o zamku oraz o dobrach żywiecko-suskich i ich właścicielach. Mniej istotne są pod tym względem źródła kościelne, odnoszące się głównie do zespołu kościoła parafialnego¹⁴, ale dotyczące też – marginalnie – patronów kościoła, a więc właścicieli dóbr suskich i zamku (pałacu). Spośród źródeł kartograficznych wymienić należy mapę Mieg’a, opracowaną – w skali 1 : 28.800 – w latach 1779–1783¹⁵ (il. 2). Znacznie bardziej szczegółowy

8 J. B a j k a, T. T u c e w i c z, *Dokumentacja stratygraficzna przeprowadzonych badań konserwatorskich (plansze), 1975–1976*, archiwum Muzeum Miejskiego w Suchej Beskidzkiej (uprzednio w archiwum Kierownictwa Odnowienia Zamku królewskiego na Wawelu).

9 B. Z i m n o w o d n a - K r a j e w s k a, *Sucha Beskidzka – zamek, chronologia faz budowy, 1997–1998* (notatki uprzejmie udostępnione przez Autorkę).

10 M. K o ł o d z i e j c z y k, *Zarys koncepcji głównych faz budowy zamku w Suchej*, 2013, plansze w ekspozycji Muzeum Miejskiego na zamku w Suchej, oprac. graficzne Marek Kołodziejczyk, Maciej Kołodziejczyk, E. Gacek.

11 A. K a m i ń s k i, *Suscy herbu Szaszor (Orla) w XVI i XVII wieku*, „Miesięcznik Heraldyczny”, T. 14: 1935, s. 118; A. P r z y b o ś, *Piotr Komorowski* [w:] PSB, T. 13, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967–1968, s. 427–430; A. M a c i e s z a, *Aleksander Branicki* [w:] PSB, T. 2, Kraków 1936, s. 397–398; J. S e r u g a, *Władysław Branicki* [w:] PSB, s. 412–413.

12 *Sucha*, niepublikowane materiały do hasła w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski w Średniowieczu, Instytut Historii PAN w Krakowie.

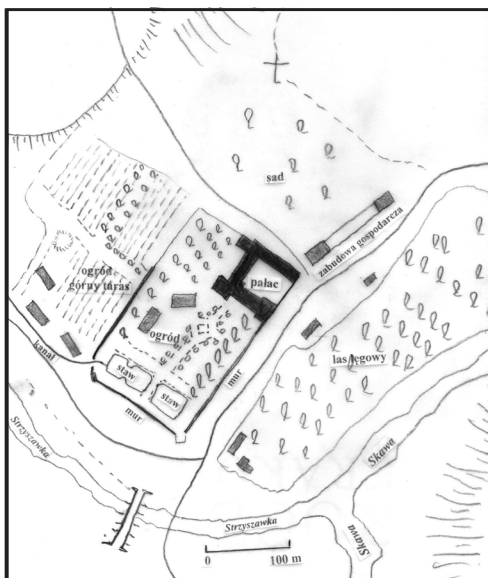
13 A. K o m o n i e c k i, *Chronografia albo dziejopis żywiecki*, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, Żywiec 1987, *passim*.

14 Materiały te cytuję B. K r a s n o w o l s k i, *Zapomniane sanktuarium maryjne i laterańskie z 1. połowy XVII wieku w Suchej. Wielka treść w skromnej formie* [w:] *Festina lente. Prace ofiarowane Andrzejowi Fischingerowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Piwocka, D. Nowacki, Kraków 1998, s. 127–138.

15 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, red. W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga, T. 1, cz. B, Kraków 2012, sekcja 17 (mapa publikowana).

1. Zamek w Suchej, widok od wschodu, stan obecny; fot. autor

2. Zespół zamku w Suchej na mapie Mieg'a, 1779-1783; przerys i interpretacja autora

przekaz to plan katastralny Sucheja z 1844 r.¹⁶, rejestrujący (w skali 1 : 2 880) m.in. ówczesny stan kompozycji parkowej (il. 3). Ikonografia¹⁷ prezentuje się skromnie; najciekawszy jest widok zamku od wschodu (ukazujący m.in. niezachowaną dzisiaj ścianę parawanową) z pierwszej połowy XIX w. na litografii Louisa René Letronne'a (1790–1842; jego zakład litograficzny działał w Warszawie w latach 1820–ok. 1825¹⁸), wykonanej według rysunku Johanna Friedricha Franza Brudera (1782–1838), drezdeńskiego rysownika i grafika, czynnego na ziemiach polskich w latach po 1814–1831¹⁹ (il. 4). Podobny charakter ma drzeworyt wykonany według rysunku Adolfa Kozarskiego (1836/1837 – przed 1910), opublikowany w 1873 roku w „Tygodniku Ilustrowanym”.

Dotychczasowe badania terenowe i przekazy źródłowe pozwalają na hipotetyczne przedstawienie faz przekształceń zamku (il. 5, 6) i zespołu zamkowego, ale zastrzec należy, że rekonstrukcja faz najwcześniejszych ma charakter hipotetyczny.

POCZĄTKI SUCHEJ

Wieś Sucha – stanowiąca własność rycerską – lokowana została na prawie niemieckim w roku 1405 na podstawie przywileju księcia oświęcimskiego Jana, który nadał nieokreślonej osobie 30 łanów frankońskich celem założenia wsi „circa ripam Sucha nuncupatam [...] ubi supradicta ripa Sucha incipietur et fluvit ad fluvium Skawa”²⁰. Zestawienie tego przekazu ze wspomnianym planem katastralnym (na którym dawne rozplanowanie jest lepiej czytelne, niż w stanie obecnym) pozwala na odtworzenie zasad rozmierzenia²¹. Sucha prezentowała się jako typowa wieś lokowana na prawie niemieckim, z nawsiem (a więc działkami siedliskowymi) rozciągniętym w linii wschód–zachód, wzdłuż potoku Stryżawka, zwanego w cytowanym przywileju Suchą, będącego lewobrzeżnym dopływem Skawy, zamykającej układ od wschodu. Prostopadle do nawsia rozmierzono

¹⁶ ANKr, sygn. K.

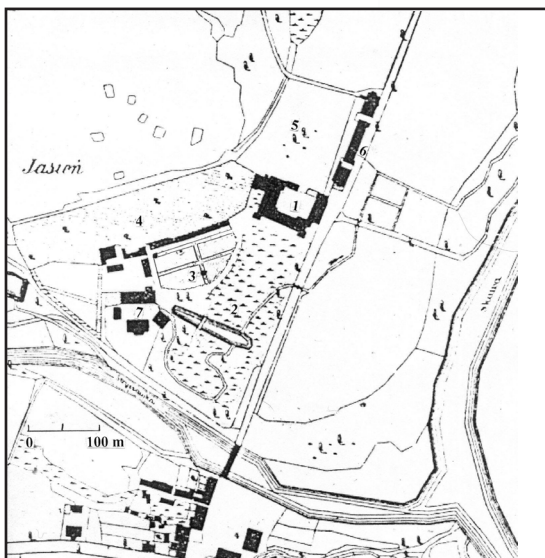
¹⁷ Całokształt materiałów ikonograficznych zestawili: T. Małkowska-Holcerowa, *Ikonografia zamków obronnych w województwie krakowskim*, „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie Województwa Krakowskiego”, 1970; s. 11–108; M. Zawadzka-Nikiel, *Zamek w Sucheju. Materiały ikonograficzne*, mps, PKZ Kraków 1971, archiwum NID.

¹⁸ A. Ryszkievicz, *Louis (właśc. René Louis) Letronne (Lettronne)* [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, T. 5, Warszawa 1993, s. 71–73 (litografia w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej).

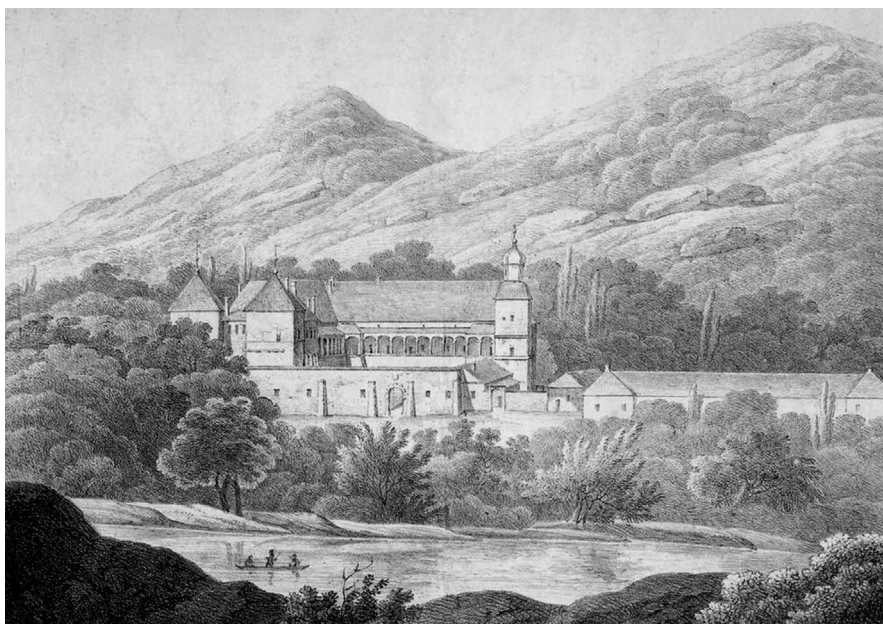
¹⁹ J. M. Michalowski, *Johann Friedrich Franz Bruder* [w:] *Słownik artystów...*, T. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 250.

²⁰ *Zbiór dokumentów małopolskich*, Cz. 5, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław 1970, nr 1165.

²¹ B. Krasnowolski, *Zabytki i wartości kulturowe...*, s. 447–449.

3. Zespół zamku w Suchej
na planie katastralnym, 1844;
przerys J. Szablowskiego,
interpretacja autora

4. Zamek w Suchej, widok od wschodu; litografia Louisa René Letronne'a z lat 1820–1828
według rysunku Johanna Friedricha Franza Brudera, odbitka w Muzeum Narodowym
w Warszawie, sygn. Rys. Pol. 12309

trzy kompleksy niw, określone w Metryce Józefińskiej z końca XVIII w. jako Jasień, Smolikowa Góra i Zakościele²², czytelne do dzisiaj (zwłaszcza w obrębie Stolikowej Góry). Wydaje się, że rejon późniejszego dworu (zamku, pałacu) oraz współczesnego zamkowi zespołu kościoła parafialnego²³ odpowiadał lokacyjnemu sołectwu, zamykającemu układ lokacyjny od wschodu, ponad doliną Skawy. Na obronną sytuację terenu późniejszego dworu (wcześniej siedziby sołtysa?), wprawdzie niziną – u stóp wzgórza Jasień – lecz zabezpieczoną przez Skawę (od wschodu) i Stryszawie (od południa), zwracał uwagę już Mieczysław Woźnowski²⁴.

RENASANSOWY DWÓR KASPRA SUSKIEGO

W roku 1554 Suchą – wraz z sąsiednią wsią Stryzawą – nabył od szlachcica Stanisława Słupskiego Kasper Castiglione²⁵. Był to człowiek nietuzinkowy, traktujący przejęcie dóbr ziemskich i budowę ziemiańskiej siedziby jako niezbędny warunek życiowego sukcesu. Ojciec Kaspra – to włoski budowniczy i kamieniarz-artysta Mikołaj Castiglione²⁶, współpracownik królewskiego artysty Bartolomeo Berrecciego i już w roku 1519 członek jego warsztatu, czynny przy budowie wawelskiej Kaplicy Zygmuntowskiej²⁷, a po tragicznej śmierci swego mistrza przejmujący kierownictwo budowy renesansowego zamku królewskiego na Wawelu, które sprawował w latach 1537–1545, czyli do własnej śmierci²⁸. Jeśli za jego dzieła uznać dość prowincjonalne w swym charakterze ukształtowanie dziedzińca arkadowego i loggii widokowej zamku w Pieskowej Skale, a także kamieniarskiego detalu fasady kamienicy przy ul. Brackiej 10 w Krakowie, oznaczałoby to, że mistrza Mikołaja dzieliła przepaść od klasy prezentowanej przez Berrecciego i czołowych członków jego wawelskiego warsztatu.

Kaspra rozwijał swe talenty artystyczne w innym kierunku niż ojciec. Nie można wykluczyć, że parał się budownictwem, ale jego głównym polem aktywności było złotnictwo i w tym charakterze – jako złotnik krakowski – pojawiał się w źródłach od roku 1545²⁹. Nie zapominając o swym włoskim

²²Pauli, s. 131.

²³B. Krasnowolski, *Zapomniane sanktuarium...*

²⁴M. Woźnowski, dz. cyt., s. 46.

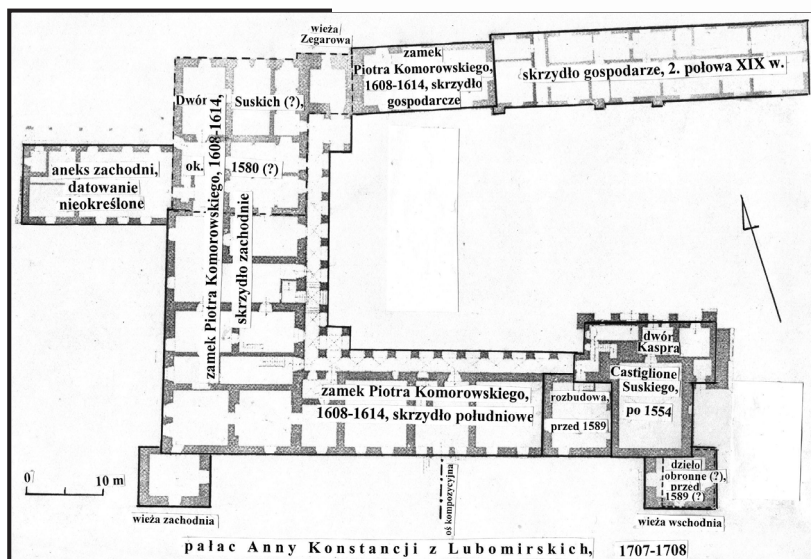
²⁵A. Kamiński, *Suscy herbu Szaszor...*, s. 17.

²⁶A. Kamiński, *Mikołaj Castiglione*, PSB, T. 3, Kraków 1937, s. 212.

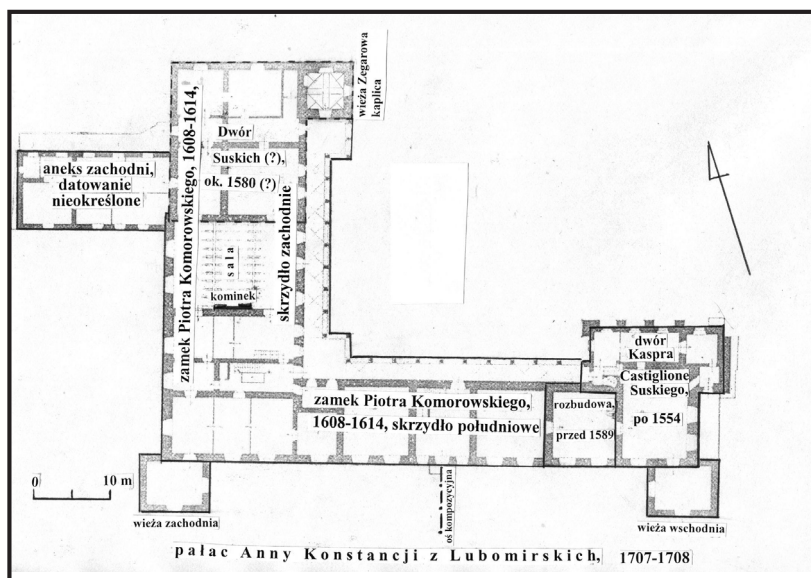
²⁷S. Mossakowski, *Kaplica Zygmuntowska (1515–1533). Problematyka artystyczna i ideowa mauzoleum króla Zygmunta I*, Warszawa 2007, s. 46, przypis 86.

²⁸A. Fischinger, M. Fabiański, *Dzieje budowy renesansowego zamku na Wawelu, około 1504–1548*, Kraków 2009, s. 121, 134.

²⁹K. Lepzy, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków 1933, s. 146.

5. Zamek w Suchej, rzut parteru wg Jerzego Szablowskiego; hipotetyczne określenie faz przekształceń wg autora z wykorzystaniem opracowania arch. M. Kołodziejczyka

6. Zamek w Suchej, rzut piętra wg Jerzego Szablowskiego; hipotetyczne określenie faz przekształceń wg autora z wykorzystaniem opracowania arch. M. Kołodziejczyka

pochodzeniu, prezentował tu, w przeciwieństwie do wielu przedstawicieli krakowskiego cechu złotników, ulegających wpływom północy, kierunek włoski. Dał się poznać z wielce prestiżowych dzieł wykonywanych dla samego króla Zygmunta Augusta. Niewątpliwie uznanie, jakim cieszył się na tym polu, nie zaspokajało jednak jego ambicji życiowych. Krakowskie mieszczaństwo połowy i drugiej połowy XVI stulecia (a jako złotnik i członek cechu był mieszczaninem), wciąż jeszcze w miarę zamożne, znajdowało się już w regresie w stosunku do bogacącego się stanu szlacheckiego. Przechodzenie wybitniejszych członków stanu mieszczańskiego do stanu szlacheckiego³⁰ – poprzez pozyskiwanie herbów, małżeństwa ze szlachciankami oraz nabywanie dóbr ziemskich i wnoszenie w ich obręb okazanych siedzib – stawało się coraz częstszym zjawiskiem. Nie inaczej postąpili już u schyłku wieków średnich Salomonowie³¹, pochodzący z Alzacji Bonerowie³² (uzyskując w 1514 r. herb Bonarowa) z Sewerynem na czele, kształtującym w latach 1530–1545 „rycerski” zamek w Ogrodzieńcu, zaś spośród rodzin włoskich – m.in. Montelupi (nobilitacja z 1567 r. związana z pozyskaniem nazwiska i herbu Wilczogórski)³³ i Cellari kształtując zarówno okazałe kamienice – pałace miejskie³⁴, jak i podmiejskie, willowe rezydencje³⁵.

Na tym tle działania Kaspra Castiglione wypadają dość skromnie. Nabyciu dóbr suskich (1554) i ukształtowaniu od nich nazwiska Suski, małżeństwu z córką poprzedniego właściciela dóbr, Jadwigą (1556) i uzyskaniu od Zygmunta Augusta herbu Szaszor (Orla) w roku 1564 (w czym Kasprowi pomógł jego szwagier Jan Palczowski), towarzyszyła budowa renesansowego dworu w Suchej, zapewne rozpoczęta wraz z pozyskaniem dóbr, a ukończona przed rokiem 1558. Nasz bohater podpisywał się już wówczas jako „in Sucha haeres”³⁶.

30 Z. N o g a, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003, s. 227–235.

31 W. B u k o w s k i, *Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich* [w:] *Cracovia, Polonia Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 113–145.

32 J. P ł a ś n i k, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 7: 1905, s. 135–186.

33 J. S z y m a ń s k i, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa, 2001, s. 178.

34 W. K o m o r o w s k i, *Domy Rynku krakowskiego w XVI i XVII wieku (do pierwszego najazdu szwedzkiego)* [w:] *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku*, Kraków 1997, s. 23–54 (Biblioteka Krakowska; 136).

35 Z. B e i e r s d o r f, *Podmiejskie rezydencje krakowskie. Zarys problematyki* [w:] *Pałace i willie podmiejskie Krakowa. Materiały sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2004 roku*, red. J. M. Małecki, Kraków 2007, s. 14.

36 B. K r a s n o w o l s k i, *Zabytki i wartości kulturowe...*, s. 454.

Dwór zlokalizowany został zapewne – jak wskazano wyżej – w obrębie przejętego, lokacyjnego uposażenia sołeckiego. Dociekania Jerzego Szablowskiego, wsparte wynikami badań architektonicznych, pozwalają sytuować tę renesansową, murowaną, piętrową (raczej nie dwupiętrową), podpiwniczoną budowlę we wschodniej części południowego skrzydła zamku (il. 5–7). Półtoratraktowy rzut obejmował na każdej kondygnacji po jednym pomieszczeniu (na parterze i w piwnicach sklepionym), powiązanych od północy z klatką schodową i korytarzykiem. Północno-wschodni narożnik zaakcentowała niewysoka, kwadratowa w rzucie wieża, zapewne dwupiętrowa, o funkcji przypuszczalnie zarówno symbolicznej (demonstrowała nowy, rycerski status właściciela), jak obronnej (z kluczowymi strzelnicami w górnej kondygnacji). Ten w chwili powstania konserwatywny już projekt, powtarzał w zasadzie dyspozycję murowanych, małopolskich dworów gotycko-renesansowych z narożną wieżą (Wieruszcze Wieruskich herbu Szreniawa z ok. 1531 roku; Jeżów z fazy Klemensa Turskiego sprzed 1525 r. i Adama Strasza herbu Ogończyk z 1544 r.)³⁷.

W rekonstrukcji opracowanej przez Marka Kołodziejczyka pojawia się jeden jeszcze element, który w świetle dotychczasowych badań może być traktowany jako jedna z hipotez: domniemane dzieło obronne odpowiadające parterowej części wieży przy narożniku południowo-zachodnim (il. 6), uważanej wcześniej za element związany w całości z przebudową z początku XVIII stulecia (zob. niżej).

Niewykluczone, że Kasper Castiglione-Suski wykorzystał starsze założenie z 1. połowy XVI w. (lub przełomu wieków XV i XVI); przypuszczenie to, sugerowane przez autorów badań architektonicznych³⁸, nie ma jednak oparcia w źródłach pisanych, nota bene wielce niekompletnych wobec zaginięcia znacznej części oświecimskich akt grodzkich. Nie wiemy, jak rozwiązano bryłę; niewykluczone – a wskazywałaby na to włoska proveniencja właściciela – że dwór mogła wieńczyć renesansowa attyka, rozpowszechniająca się wszak w środowisku krakowskim od połowy XVI stulecia. Jedynym detalem, który hipotetycznie można wiązać z czasami Kaspra Castiglione-Suskiego, jest sfazowany, zamknięty półkolistą arkadą portal w zejściu do piwnicy (il. 8), wykazujący gotyckie jeszcze tradycje.

Z dworem musiał być związany ogród (niewątpliwie o kwaterowej kompozycji), zajmujący może już wówczas miejsce dzisiejszego, a także kompleks zabudowy

³⁷S. Komornicki, *Dwory murowane w Polsce czasów Odrodzenia*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, T. 5: 1930; M. Dayczak-Domanasiewicz, *Uwagi o architekturze renesansowych dworów w Jeżowie i Symbarku w powiecie gorlickim* [w:] *Architektura rezydencjonalna i obronna województwa rzeszowskiego w świetle badań ratowniczych prowadzonych w 25-lecie PRL. Materiały sesji naukowej, Łańcut 9–10 maja 1970*, Łańcut 1972; B. Krasnowolski, *Leksykon zabytków architektury Małopolski*, Warszawa 2012.

³⁸W. Dönten, K. Nawoik, dz. cyt.; B. Zimnowoda-Krajewska, dz. cyt.

gospodarczej. Na temat ukształtowania tych elementów założenia brak jest dokładniejszych informacji.

Kasper Castiglione-Suski zmarł w roku 1589. Zapewne jeszcze przed śmiercią zdołał rozbudować dwór ku zachodowi o kolejne, pojedyncze pomieszczenia na wszystkich kondygnacjach³⁹.

ZAGADKA: CZYŻBY DWA RÓWNORZĘDNE BUDYNKI
W ZESPOLE DWORSKIM KASPRA SUSKIEGO?

Może w tym samym okresie powstała budowla w północnej części późniejszego skrzydła zachodniego (il. 5, 6), obejmująca też wieżę, odpowiadającą dzisiejszej zegarowej; miał tu być umieszczony napis: „Gregorius Kaczorowski 1580”⁴⁰. Jej istnienie i powstanie może współczesne dworowi Kaspra Castiglione-Suskiego sugerował już Jerzy Szablowski⁴¹. Na wspomnianej, teoretycznej rekonstrukcji autorstwa Marka Kołodziejczyka budowla ta potraktowana została jako najstarszy element zespołu – a więc pierwotny dwór Kaspra Castiglione-Suskiego wzniesiony około 1554 roku lub bezpośrednio po tej dacie. Zastanawiające jest, że program tak rekonstruowanej budowli – piętrowej, podpiwnicznej, na rzucie kwadratu, zapewne z parą przecinających się podziałów we wnętrzu, dzielących je na każdej kondygnacji na cztery pomieszczenia (mniejsza grubość pozostałych ścian wskazywałaby, że miały one charakter wtórny?), z wieżą na narożniku – zasadniczo odpowiada programowi wspomnianej budowli ujawnionej w południowo-wschodniej części założenia, a nawet – dzięki owym wewnętrznym podziałom i nieco większym rozmiarom – jest od niej bogatszy. Zastanawiające byłoby też jednoczesne funkcjonowanie dwóch budynków o podobnych programach w bezpośredniej bliskości, w ramach tego samego zespołu. Wiemy, że po Kasprze dobra suskie odziedziczyli jego synowie, Adam i niepełnoletni jeszcze wówczas Mikołaj. W roku 1598 dokonali podziału: Adam objął m.in. połowę Suchej i Stryszów (gdzie zapewne dokonał manierystycznej rozbudowy dworu⁴²), Mikołaj zaś część Suchej z dworem. Obaj nie byli dobrymi gospodarzami; Mikołaj bezpośrednio po podziale zastawił swą część majątku potężnemu Mikołajowi Komorowskiemu. Raczej trudno byłoby wiązać z nimi

³⁹Element ten jako dobudowę identyfikują wspomniane analizy B. Zimnowody-Krajewskiej w oparciu o badania J. Bajki i T. Tucewicza.

⁴⁰ Informację tę – w oparciu o kronikę parafialną kościoła w Suchej – przekazał ks. S. Heumann, *Wiadomość o parafii i kościele parafialnym w Suchej, w diecezji krakowskiej, dekanacie suskim, powiecie żywieckim w Galicyi zebrana na podstawie aktów, wizyt kanonicznych i innych źródeł*, Kraków 1901, s. 60.

⁴¹ *Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: *Powiat żywiecki*, oprac. J. Szablowski, s. 186, 194; por. też: M. Woźnowski, dz. cyt., s. 46.

⁴² B. Krasnowolski, *Leksykon zabytków architektury Małopolski*, Warszawa 2012.

7. Dwór Kaspra Castiglione-Suskiego adaptowany we wschodniej części południowego skrzydła zamku, stan obecny, widok od północnego wschodu; fot. autor

8. Dwór Kaspra Castiglione-Suskiego, portal w elewacji północnej, w zejściu do piwnic, stan obecny; fot. autor

budowę kolejnego elementu w zespole dworskim. W rezultacie nie tylko wczesne datowanie, ale i istnienie owego drugiego budynku uznać musimy „na razie” za interesującą, prawdopodobną hipotezę. I w tym wypadku konfrontację wniosków wynikających z badań architektonicznych ze źródłami pisanymi utrudnia – a w zasadzie uniemożliwia – brak tych ostatnich: nie zachowały się inwentarze dóbr, w których należałoby się spodziewać opisu dworu.

PÓŻNORENESANSOWY ZAMEK PIOTRA KOMOROWSKIEGO

W roku 1608 Komorowscy herbu Korczak – właściciele sąsiedniego „państwa żywieckiego”, rezydujący w żywieckim zamku – ostatecznie przejęli Suchą. W wyniku dokonanego w tymże roku, po śmierci głowy rodu Krzysztofa Komorowskiego, podziału dóbr między jego synów, Suchą otrzymał Piotr, walcząc jeszcze przez pewien czas o dobra suskie ze swymi braćmi, Aleksandrem i Mikołajem⁴³.

Zasadnicze znaczenie dla ostatecznego ukształtowania rezydencji miała budowa stosunkowo okazałego zamku, dokonana w latach po 1608–1614 staraniem Piotra Komorowskiego (1580–1640); dwór (zespół dworski?) Kaspra Castiglione-Suskiego włączony został w strukturę zamku (il. 1, 5, 6).

Osoba nowego właściciela wymaga bliższej charakterystyki⁴⁴. Stronnik Zygmunta III Wazy, a więc polityczny przeciwnik Mikołaja Zebrzydowskiego, który w tym samym czasie kształtował pobliską Kalwarię Zebrzydowską, stał się w roku 1608 – jak wspomniano – właścicielem „państwa suskiego”. W przeciwieństwie do swych braci – utracjusza i hulaki Mikołaja, władającego „państwem żywieckim” i Aleksandra, właściciela „państwa ślemieńskiego” – zapisał się w dziejach jako doby gospodarz, dbający o należyty stan swych dóbr. Jako starosta oświęcimski (od roku 1616) troszczył się o remonty zamku królewskiego w Oświęcimiu. Najintensywniejsze prace prowadził jednak w świeżo pozyskanej Suchej, akcentując przez to własną pozycję w konfrontacji z braćmi. Skromny dwór Kaspra Castiglione-Suskiego odpowiadał ambicjom szlachcica w pierwszym pokoleniu, lecz nie potężnego magnata. Budowę zamku możemy rozpatrywać w kategoriach rywalizacji z „państwem żywieckim” Mikołaja i jego żywiecką rezydencją, ukształtowaną – w oparciu o średniowieczne założenie – około lat 1569–1571 staraniem Jana Spytki Komorowskiego – jako renesansowy zamek skupiony wokół arkadowego dziedzińca⁴⁵. Splendoru dodała

43 Z. N o g a, *W okresie przedrozbiorowym* [w:] *Sucha Beskidzka*, s. 50–52.

44 A. P r z y b o ś, dz. cyt.

45 J. S z a b l o w s k i, *Stary zamek w Żywcu*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” R. 4: 1935/1936; M. B i c z - S u k n a r o w s k a, *Zamek żywiecki – jego właściciele i fazy rozwoju* [w:] *O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich*, Katowice 1993, s. 85–86.

też nowemu właścicielowi Suchej fundacja kościelna: budowa niewielkiego kościoła parafialnego (1613–1614) powiązanego z kolei (1624–1630) z klasztorem sprowadzonych z krakowskiego Kazimierza kanoników regularnych laterańskich oraz zespołem siedmiu kaplic⁴⁶. Pomiedzy tym ostatnim założeniem a zastąpieniem dworu przez zamek zachodzą pewne zbieżności stylistyczne. W obu przypadkach mamy do czynienia z architekturą konserwatywną, nawiązującą do sprawdzonych wzorów, „odporną” wobec nowych tendencji stylowych, wręcz pozbawioną większych ambicji artystycznych (trudno zatem uznać Piotra Komorowskiego za mecenasa). W obu wypadkach realizatorem byłby prowincjonalny warsztat budowlany (może ten sam?), wywodzący się chyba z cechowego środowiska budowniczych krakowskich, wchodzącego od początku XVII w. w wyraźny regres⁴⁷. I wreszcie – w obu przypadkach zasadniczym celem prac było zaakcentowanie ambicji magnackiego fundatora.

Budowę zamku tak relacjonował po stu latach żywiecki wójt Andrzej Komoniecki:

Roku Pańskiego 1614 [Piotr Komorowski] zamek sobie grzeczny i spaniały tamże w Suchej wymurował, w którym ozdoba i przestrzeń wielkie jest, gdzie i kaplica ozdobna świętego Piotra Apostoła, patrona jego zostaje, jako się to w ołtarzu pokazuje, iż na krzyżu głową w dół zawieszony wymalowany jest i tam msze święte [...] odprawiają się, będąc tam tajemnice msze świętej według żywota Pana Jezusowego na ścianach dokoła pomalowane. Na którym zamku nad bramą taki napis na kamieniu wykonany został i każdy wstępujący to pismo rzetelnie czytać może w te słowa: *Petrus de Komorov, comes de Orava et Liptov, capiteus Oswiecimensis, Catherina de Przeręb Przerębska Anno Domini 1614*⁴⁸.

Zamek, skoncentrowany wokół prostokątnego dziedzińca, objął dwa skrzydła mieszkalne (południowe z adaptowanym dworem Kaspra Castiglione-Suskiego od wschodu i zachodnie, z domniemaną, starszą budowlą po stronie północnej), zabudowania gospodarcze od północy i znaną z ikonografii (il. 4), niezachowaną dzisiaj ścianę parawanową z bramą (nad którą umieszczona byłaby cytowana wyżej

⁴⁶O architekturze, programie i symbolice tego założenia, zob. B. K r a s n o w o l s k i, *Zapomniane sanktuarium maryjne i laterańskie z 1. połowy XVII wieku w Suchej. Wielka treść w skromnej formie* [w:] *Festina lente...*, s. 127–138; tenże, *Miechów, Kalwaria Zebrzydowska, Alwernia, Sucha, Czerna: translacje miejsc świętych i pielgrzymkowych do Małopolski w XVI i 1. połowie XVII w.*, „Małopolska”, T. 15: 2013, s. 49–58.

⁴⁷B. K r a s n o w o l s k i, *Szuka Krakowa 1. połowy XVII wieku. Między stołecznością a prowincjonalizmem* [w:] *Kraków stołeczny. Materiały sesji naukowej odbytej 18 kwietnia 2009 roku*, red. J. M. Małecki, Kraków 2010, s. 31–70.

⁴⁸A. K o m o n i e c k i, dz. cyt., s. 128.

inskrpcja) od wschodu⁴⁹. W północno-zachodnim narożniku dziedzińca znalazła się wieża zegarowa (adaptująca wieżę domniemanej budowli szesnastowiecznej) z opisaną przez Komonieckiego kaplicą na piętrze. Wzdłuż dziedzińcowych elewacji skrzydeł południowego i zachodniego powstały piętrowe krużganki arkadowe: filarowe w przyziemiu i kolumnowe na parterze⁵⁰. Krużganki te stanowią istotne powiązanie komunikacyjne pomieszczeń, w jednotraktowym skrzydle południowym usytuowanych w amfiladzie. Należy podkreślić, że koncepcja założenia skupionego wokół dziedzińca była już anachroniczną w chwili powstania zamku; od końca XVI w. rozwijały się bowiem w Małopolsce założenia jednoskrzydłowe, o starannej, osiowej kompozycji, wiążącej architekturę z dyspozycją otoczenia: zewnętrznym dziedzińcem i kwaterowym ogrodem. W Suchoj tendencje takie są ledwie dostrzegalne. Zwraca uwagę tendencja do symetrii w ukształtowaniu skrzydła zachodniego, podzielonego na trzy człony: środkowy, obejmujący na piętrze reprezentacyjną salę, flankowany jest przez dwa o identycznych rozmiarach, przy czym północny byłby adaptacją owej starszej, szesnastowiecznej budowli. Symetrię podkreślają też załamania biegów krużganka przy obu zachodnich narożnikach dziedzińca, tworzące rodzaj belwederków. Analizy przekazów ikonograficznych zdają się wskazywać, że na osi założenia znalazła się też brama wjazdowa w murze parawanowym (il. 4). Konserwatywną cechą – nawiązującą może do tradycji wawelskiej – są wysokie, strome dachy nad wszystkimi skrzydłami. Z włączeniem do zamku Piotra Komorowskiego starszych elementów związane było ujednolicenie kamiennego detalu: profilowanych obramień okiennych i portali.

Funkcją praktyczną galerii arkadowych – dominującego na dziedzińcu akcentu architektonicznego – jest oczywiście komunikacja, zaś funkcją estetyczną – ujednolicenie kompozycji, wykazującej znaczne nieregularności, będące wynikiem adaptacji wcześniejszych elementów. Galerie te powtarzają zakorzeniony wówczas w Małopolsce od niemal stulecia wzór, jaki stworzył

⁴⁹ Marek Kołodziejczyk uważa ścianę parawanową za element późniejszy. Ustalenie jej datowania wymagałoby badań archeologicznych.

⁵⁰ Tak szeroki zakres prac, zgodny zarówno z przekazem Andrzeja Komonieckiego, jak z ambicjami Piotra Komorowskiego i duchem epoki, bywał kwestionowany przez autorów badań terenowych. W. Donten i K. Nawoik przyjmowali późniejszą budowę drugiej, kolumnowej kondygnacji galerii arkadowych, datując ją na wiek dopiero XVIII (co stałoby w sprzeczności z ich stylowym charakterem), zaś J. Bajka i D. Tucewicz oraz B. Zimnowodna-Krajewska ograniczali zakres działań prowadzonych staraniem Piotra Komorowskiego do nadbudowy pięter nad skrzydłami południowym i zachodnim oraz wzniesienia galerii. Należy jednak zauważyć, że ukształtowanie dwuskrzydłowego założenia już w dobie Kaspra Castiglione-Suskiego przekraczałoby jego możliwości. Zapewne wskazaną przez badaczy cezurę między parterem a piętrem sprowadzić należy do etapów jednolitej realizacji z czasów Komorowskiego.

dzielnice arkadowy Zamku Królewskiego na Wawelu (koncepcja z około 1510 r.), z wprowadzeniem charakterystycznych dla wieku XVII detali: filarów na parterze oraz tokańskich kolumn na piętrze⁵¹. Najbliższą analogią byłby tu późniejszy dziedziniec arkadowy zamku w Niepołomicach, ukształtowany około roku 1637 staraniem Aleksandra Michała Lubomirskiego, jako królewskiego starosty.

Wśród architektonicznych detali najokazalej prezentuje się manierystyczna kamieniarka kominka w reprezentacyjnej sali pierwszego piętra w skrzydle zachodnim, o architektonicznej kompozycji nawiązującej do schematu rzymskiego łuku triumfalnego; w zwieńczeniu wyeksponowano herby Korczak i Nowina oraz inicjały Piotra Komorowskiego, jako starosty oświęcimskiego (wskazujące na powstanie dzieła najwcześniej w roku 1616). Dzieło to, mimo pewnego prowincjonalizmu, wykazuje dalekie echa warsztatu nieżyjącego już od kilkunastu lat Santi Gucci Fiorentino.

Na uwagę zasługuje wnętrze kaplicy nakrytej sklepieniem o skomplikowanej konstrukcji, z parą gurtów kreślących znak krzyża wpisanego w kwadrat, co odczytać można jako symbol panowania Chrystusa (krzyż) nad światem (przez ów kwadrat symbolizowanym); w cztery kwadratowe, narożne pola sklepienia wpisano pary lunet. Detale architektoniczne – kamieniarka arkadowego okna w elewacji wschodniej operująca ornamentyką o genezie niderlandzkiej (piramidki zdobiące klucz i nasadę arkady oraz flankujące parapet) oraz pseudojońskie kapitele wspierające lunety sklepienne – zdaje się wskazywać na udział niderlandzkiego budowniczego i kamieniarza Pawła Baudartha, kształtującego w tym samym okresie kaplice w Kalwarii Zebrzydowskiej⁵². Odczytanie dekoracji malarskiej, której relikty wydobyły prace konserwatorskie, ułatwił cytowany przekaz Komonieckiego. Trójstrefowa kompozycja, podzielona – jakby zgodnie ze średniowieczną tradycją – na kwatery, to zestawienie życia i męki Jezusa Chrystusa (w strefie górnej; ta część dekoracji w zasadzie nie przetrwała) z częściami mszy św. (najlepiej zachowane fragmenty w strefie środkowej). W strefie dolnej, znowu zgodnie ze średniowieczną tradycją tego rodzaju wystrojów, namalowano draperie. Arkadową wnękę ołtarzową (stał tu ołtarz ze wzmiankowanym przez Komonieckiego obrazem „Męczeństwa św. Piotra”)⁵³, arkadę okna

⁵¹B. K r a s n o w o l s k i, *Architektura loggii małopolskich w latach 1500–1650*, „Biuletyn Historii Sztuki”, T. 31: 1969, nr 4, s. 434–437.

⁵²J. S z a b l o w s k i, *Architektura Kalwarii Zebrzydowskiej (1600–1702)*, „Rocznik Krakowski”, T. 24: 1933, s. 1–118.

⁵³Związki Piotra Komonieckiego z kazimierskim klasztorem Kanoników Regularnych Laterańskich zdają się sugerować, że ołtarz ten mógłby powstać w kręgu warsztatu snycerskiego, pracującego w dwudziestych i trzydziestych latach XVII w. w kazimierskim kościele Bożego Ciała.

i podniebia arkad przyściennych wypełniła – jak wynika z zachowanych fragmentów – bogata ornamentyka renesansowa: owocowe festony, woluty, arabeski.

Dekoracja wnętrza kaplicy niewątpliwie nie była jedynym dziełem wystroju malarskiego. Pod stropami pomieszczeń piętra domyślać się należy malowanych fryzów, które jednak nie przetrwały do dzisiaj. Skromnie przedstawia się malarska dekoracja elewacji, ujawniona w badaniach tynków i zrekonstruowana w oparciu o zachowane fragmenty; jest ona ograniczona do fryzów podokapowych w formie plecionek i boniowania na narożnikach.

Nie wiemy, z jaką częścią założenia związany był wczesnobarokowy detal kamienny, zarejestrowany przez Jerzego Szablowskiego jako użyty wtórnie⁵⁴, dzisiaj złożony w sieni na parterze skrzydła zachodniego (il. 9). Zdaje się on wykazywać związki z kamieniarką wiśnickich fundacji Stanisława Lubomirskiego.

Od północy założenie zamkowe zamykało zapewne parterowe skrzydło gospodarcze. Na dobę Piotra Komorowskiego można datować część zachodnią, widoczną na planie katastralnym z 1844 r. (il. 3). Część wschodnia zapewne jeszcze nie istniała lub stanowiły ją zabudowania drewniane.

W nieustalonym okresie powstał parterowy „aneks” po zachodniej stronie zamku.

Zapewne najpóźniej w dobie Komorowskich wykształciła się ogólna dyspozycja zespołu zamkowego. Po stronie północno-wschodniej – a więc na terenie m.in. dzisiejszego parkingu – widzieć należy zabudowania gospodarcze. Oprócz przekazów dotyczących późniejszych okresów wskazuje na to sytuacja wspomnianego, północnego skrzydła zamkowego. Może z omawianego okresu pochodził parterowy budynek wzniesiony równolegle do drogi, na rzucie wydłużonego prostokąta, zaznaczony zarówno na mapie Mieg’a, jak na planie katastralnym (il. 2, 3); bryła budynku, nakrytego dwuspadowym dachem, z parą ryzalitów po bokach o dachach namiotowych, widoczna jest na wspomnianej litografii Letronne’a z lat dwudziestych XIX w. (il. 4). Od południa i zachodu, po stok góry Jasień, zapewne już wówczas rozciągał się ogród o kwaterowej kompozycji.

W rękę Komorowskich – a praktycznie ich dzierżawców – dobra suskie pozostawały do roku 1665, gdy – w wyniku małżeństwa Konstancji Krystyny Komorowskiej z Janem Wielopolskim – wzbogaciły liczne majątki tego rodu⁵⁵.

⁵⁴ *Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: *Powiat żywiecki*, oprac. J. Szablowski, s. 199 i il. 164.

⁵⁵ Z. N o g a, *W okresie przedrozbiorowym...*, s. 53–54.

9. Sucha, wczesnobarokowy detal architektoniczny z nieustalonej części zamku; fot. autor

10. Sucha, pałacowa fasada barokowa (elewacja południowa), poprzedzona polaną widokową romantycznego założenia parkowego, stan obecny; fot. autor

PÓŻNOBAROKOWY PAŁAC WIEŁOPOLSKICH

Około lat 1707–1708 miała miejsce przebudowa południowego skrzydła, dokonana staraniem Anny Konstancji z Lubomirskich, wdowy po Janie Kazimierzu Wielopolskim (zmarł w roku 1693) i Stanisławie Małachowskim (zmarłym w roku 1699)⁵⁶. Przyniosła ona – chyba po raz pierwszy w dziejach suskiej rezydencji – wyraźną tendencję do kształtowania symetrycznej kompozycji. Południową – czyli ogrodową – elewację skrzydła, potraktowaną jako pałacowa fasada, ujęła para identycznych, kwadratowych wież (il. 5, 6, 10); o ile wschodnia mogła być adaptacją wcześniejszego elementu, to zachodnia, celowo powtarzająca jej rzut, była całkowicie nową kreacją. Jednocześnie środkową oś fasady zaakcentowano okazałym portalem, a ponad nim triadą okien, z których środkowe rozwiązano arkadowo (nieznaczne przesunięcie w stosunku do osi symetrii jest rezultatem adaptacji starszych elementów). Widoczna jest też wyraźna tendencja do porządkowywania pozostałych otworów i obramień okiennych, niekiedy – dla zaakcentowania symetrii – iluzjonistycznie malowanych (il. 11; elementy te wydobyły prace konserwatorskie).

11. Sucha, iluzjonistycznie malowane „okno” w pałacowej elewacji południowej, stan obecny; fot. autor

Poczynania energicznej wdowy tak charakteryzował współczesny im Andrzej Komoniecki, wspomniany tu często wójt Żywca, znajdującego się wszak również w gestii Wielopolskich:

Jaśnie Wielmożna Jej Mość pani Anna Konstancja Lubomirska, a niegdyś świętej pamięci Jego Mości pana Jana Wielopolskiego [...] małżonka, zamek suski poczęła rozprzestrzeniać. Jakoż [...] roku [1707] ozdobę znaczną uczyniła i restauracją, gdy wieże dwie narożne zmurowawszy i wystawiwszy, wszystkie pokoje nową modą odmieniła⁵⁷.

Zapewne z wiekiem XVIII wiązać należy wprowadzenie większości

⁵⁶ Tamże, s. 57.

⁵⁷ A. K o m o n i e c k i, dz. cyt., s. 321–322.

szkarp, opinających wschodnią część skrzydła południowego, tj. dawny dwór Kaspra Suskiego. O wtórnym charakterze niektórych przynajmniej szkarp w stosunku do realizacji z czasów Piotra Komorowskiego świadczy relacja między jedną z nich a przesłoniętym przez nią obramieniem okiennym (il. 12).

Sucha, wschodnia część południowego skrzydła zamkowego: szkarpa przesłaniająca wtórnie renesansowe obramienie okienne; fot. autor

Z pałacowym charakterem skrzydła południowego (które w rezultacie stało się głównym) powiązana była osiowa kompozycja ozdobnego ogrodu⁵⁸, zgrupowana przy alei „wycelowanej” na wspomniany portal, przeciętej dwiema prostopadłymi doń alejami, z klombem na skrzyżowaniu jednej z nich. Przeciwległą w stosunku do pałacu część założenia zajmowały dwa stawy, w przedłużeniu głównej alei rozdzielone groblą, zasilane kanałem czerpiącym wodę z potoku Stryżawka. Całość – o narysie prostokąta – ujmował mur (częściowo zachowany do dzisiaj), którego nieistniejący obecnie, północno-zachodni odcinek miał zapewne charakter muru oporowego dla tarasu – górnego ogrodu, o kompozycji również

⁵⁸Por. D. K r a u s, Z. R ą c z k a, *Zabytkowe parki województwa bielskiego*, „Karta Groni”, Nr 11: 1981, s. 159.

kwaterowej, o charakterze zapewne zarówno ozdobnym, jak gospodarczym, z grządkami (na kwiaty i warzywa?). Złożenie to jest schematycznie ukazane na mapie Mieg'a z lat 1779–1783⁵⁹ (il. 2). Relikty geometrycznego założenia w północno-zachodniej części ogrodu przetrwały jeszcze w połowie XX w., bowiem „ogród kwiatowy o geometrycznym rozplanowaniu ścieżek” wspomina tu jeszcze w swym *Inwentarzu topograficznym* Jerzy Szablowski⁶⁰. Może do tego fragmentu ogrodu należałoby odnieść wymienione w 1775 r. liczne, różnorodne drzewa włoskie: „cytryny, cytrynaty, pomarańcze, jabłka rajskie, pampelmusy, laury, bobki, figi [...], mortauzy, aloesy, balsamy i inne”⁶¹.

Elementem założenia był zespół gospodarczy; jego ewentualne zmiany w stosunku do fazy poprzedniej i następnej – nie są uchwytne w świetle znanych przekazów. Pojedyncze budynki – niewątpliwie gospodarcze – zarejestrowała mapa Mieg'a po stronie południowo-zachodniej.

Osiemnastowieczne realizacje w zespole pałacowym w Suchej dokonywane były równoległe z pałacowymi przekształceniami zamku w Żywcu, pozostającego również w gestii Wielopolskich⁶².

Mimo reprezentacyjnego charakteru pałac częściowo utrzymał cechy obronnego zamku, zabezpieczonego przed napadami uzbrojonych band zbójckich. Kluczowe strzelnice wieńczą obie wieże przyległe od wschodu do skrzydła południowego: zarówno dawną, związaną z dworem Kaspra Castiglione-Suskiego, jak dobudowaną w roku 1707. W zamku stacjonowała wojskowa załoga⁶³ i „harnicy” – służba do walki ze zbójami⁶⁴.

PAŁAC WIEŁOPOLSKICH W KOŃCU XVIII

I W I. POŁOWIE XIX W., OGRÓD ROMANTYCZNY

Doba konfederacji barskiej, rozbiorów i czasy porozbiorowe – to niekorzystny okres w historii dóbr suskich, których właściciele – Wielopolscy – poważnie się zadłużyli⁶⁵. Prace prowadzone w pałacu w końcu wieku XVIII miały charakter

⁵⁹Zob. przypis 13.

⁶⁰*Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: *Powiat żywiecki*, oprac. J. Szablowski, s. 199.

⁶¹Inwentarz rezydencji spisany w 1775 r. znany jest z odpisu sporządzonego – niestety, z uproszczeniami – przez Żegotę Paulego; Pauli, T. 3, k. 127–127v.

⁶²M. Bicz-Suknarowska, dz. cyt., s. 86.

⁶³W roku 1752 dowódcą załogi był Antoni Sierakowski, określany jako „praepositus militum”; S. Heumann, dz. cyt., s. 72; J. Grzybek, *Dzieje „państwa” suskiego pod Babią Górą do połowy XIX wieku*, praca doktorska pod kier. K. Pieradzkiej, mps, Kraków 1964, Biblioteka Jagiellońska, sygn. Dokt. 43/65, s. 160.

⁶⁴J. Grzybek, dz. cyt., s. 103.

⁶⁵J. Hameł, *W okresie niewoli narodowej i dobie autonomicznej* [w:] *Sucha Beskidzka*, s. 83–84.

drugorzędny; dotyczyły tylko wystroju i wyposażenia wnętrza, a pojęcie o nich – oprócz nielicznych zachowanych elementów – daje cytowany inwentarz z 1775 roku. Bardziej gruntownym przekształceniom ulegał park, którego stan zarejestrował w roku 1844 plan katastralny.

W późnych latach XVIII w., m.in. około roku 1770, prowadzono barokizację wnętrza; powstały m.in. dwa zachowane do dzisiaj stiukowe kominki z herbami Wielopolskich Starykoń oraz szereg elementów dzisiaj nieistniejących: fasetowe sufity ujęte gzymsami, dekoracje malarskie (ich relikty ucztylniono w pomieszczeniu na piętrze wieży południowo-wschodniej; są to prostokątne pola ujęte ramowymi podziałami i wypełnione rokokową ornamentyką). Okazałe prezentowały się niektóre wnętrza. I tak np. na piętrze obszerne pomieszczenie u styku skrzydeł południowego i zachodniego zajmowała jadalnia o ścianach wyłożonych wzorzystymi tkaninami („pokój do jedzenia: obicie płócienne na dnie popielatym w kwiaty zielone”); w wyposażeniu – obok stołu, krzeseł „skórą czerwoną obitych” (zapewne kurdyban?) i szaf fornirowanych z mosiężnymi okuciami – wyróżniał się fornirowany kredens, z mosiężnymi detalami i herbem Wielopolskich Starykoń. W skrzydle zachodnim bogato wyposażony był m.in. dwupokojowy apartament, na ścianach którego wisiało „40 obrazków na płótnie Turczynów przedstawiających”.

Najpóźniej w 1. połowie XIX w. geometryczny ogród o osiowej kompozycji przekomponowany został – zgodnie z modą „angielską” – w park krajobrazowy⁶⁶, zarejestrowany na planie katastralnym Suchej z 1844 r.⁶⁷ (il. 3), odnotowany w tym samym czasie przez Ludwika Zejsznera (1805–1871), wybitnego geologa, geografę i krajoznawcę⁶⁸, czytelny w zasadzie – zwłaszcza w wyniku ostatnich prac – do dzisiaj. Opisaną wyżej fasadę (elewację południową) eksponowała już nie prostopadła do niej aleja, lecz rozległa polana widokowa (il. 10). Oba stawy parkowe zostały połączone, zasadniczo z zachowaniem ich obrysu; nowym elementem stał się przerzucony nad stawem arkadowy, romantyczny mostek (il. 13). Zapewne wraz z wprowadzeniem krajobrazowej kompozycji – teren parku poszerzono na południe od stawów, które – jak wynikałoby z mapy Mieg’a – wcześniej wyznaczały południową granicę założenia (może to być jednak tylko niedokładność pomiaru). Kanał zasilający stawy rozwiązano jako meandrujący strumień (il. 14), uchodzący poniżej zamku do Skawy. Miejsce wytyczonych w linii

⁶⁶D. K r a u s, Z. R ą c z k a, dz. cyt., s. 159–161.

⁶⁷Odrys planu reprodukowany: *Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: *Powiat żywiecki*, oprac. J. Szablowski, s. 165, il. 134.

⁶⁸L. Z e j s z n e r, *Podróże po Beskidach, czyli opisanie gór Karpackich, zawartych pomiędzy źródłami Wisły i Sanu*, Biblioteka Warszawska III, 1848, s. 79. Autor, poświęciwszy Suchej zaledwie kilka linijek, odnotował tu „starożytny pałac Wielopolskich z obszernym ogrodem, [który] celną jest jego ozdobą”.

prostej alejek zajęły kręte ścieżki, z arkadowymi mostkami nad wspomnianym kanałem, połączone dróżką obiegającą całość założenia. W części zachodniej utrzymano kompozycję geometryczną, związaną zapewne z funkcją ogrodu gospodarczego. Może w tym okresie, a może już w końcu XVIII w. z parkiem powiązany został romantyczny spacer na zalesione wzgórze Jasień, wznoszące się po stronie północno-zachodniej, do wieńczącej szczyt wzgórza kaplicy z 1769 względnie 1771 r., będącej pamiątką z czasów konfederacji barskiej⁶⁹. Barokowo-klasycystyczny charakter stylowy tej murowanej, jednonawowej budowli z kwadratową wieżyczką w fasadzie, zwieńczoną hełmem z baniastą kopułą, odpowiada takiemu datowaniu. Może w związku z włączeniem kaplicy do trasy romantycznych wędrówek wprowadzono nieznaczne korekty architektoniczne: ostrołukowe wykroje okien, traktowane jako synonim „dawności”.

SIEDZIBA ROMANTYCZNA; PAŁAC-MUZEUM
BRANICKICH HERBU KORCZAK I TARNOWSKICH

W latach 1843–1846 dobra suskie przejął od Jana Kantego Wielopolskiego Aleksander Branicki herbu Korczak (1821–1877)⁷⁰. Jego sylwetka zasługuje na szerszą charakterystykę⁷¹. Nowy nabywca kierował się zapewne względami patriotycznymi: mieszkając w Petersburgu pragnął pozyskać w Polsce majątek owiany historycznymi tradycjami, które mógłby wzbogacać dzięki swym kolekcjonerskim pasjom. Od tego okresu – aż po tragedię drugiej wojny światowej – suska rezydencja pełniła nową, znaczącą w skali ziem polskich funkcję ośrodka kultury o wybitnych walorach, z kompozycją wewnątrz podporządkowaną kolekcji dzieł sztuki wysokiej rangi (mebli, malarstwa polskiego i obcego), z biblioteką posiadającą liczne starodruki i zespołem rękopisów⁷².

⁶⁹O działaniach konfederatów w rejonie Suchej, zob. S. J a b ł o n o w s k i, [wstęp do:] *Spis papierów z archiwum zamku suskiego pochodzących z lat od 1498 do 1863 [...] Krakowskiemu Towarzystwu Naukowemu ofiarowanych*, rkps, Kraków 1866, Archiwum PAU i PAN w Krakowie, sygn. 939, s. 2; W. K o n o p c z y ń s k i, *Konfederacja Barska*, T. 2, Warszawa 1938, s. 87, 249, 265.

⁷⁰K. F o l l p r e c h t, *Dominia w Suchej i w Ślemieniu w latach 1799–1855*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, 1: 1995, s. 28; J. H a m p e l, dz. cyt., s. 84.

⁷¹A. M a c i e s z a, dz. cyt., s. 397–398.

⁷²H. M a ł y s i a k, *Dzieje Biblioteki Branickich i Tarnowskich w Suchej*, cz. 1–2, „Karta Groni” Nr 12: 1984; 13: 1985; M. Ż m i g r o d z k i, *Biblioteka hr. Branickich w Suchej*, „Czas”, wyd. wieczorne z 23 marca 1918; J. S e r u g a, *Dokumenty pergaminowe w zbiorach biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich w Suchej*, Kraków 1936; tenże, *Dwa nieznane pierwodruki literatury mieszczańskiej 17 w. w Suchej*, Lwów 1938; J. M y c i e l s k i, *Trzy obrazy mistrzów zagranicznych w posiadaniu polskim*, „Prace Komisji Historii Sztuki” T. 4: 1930, s. XX–XXI; Z. A m e i s e n o w a, *Eine süddeutsche frühgotische Prachtbibel auf Schloss Sucha*, „Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst” 1935 (i osobna nadbitka); M. S k r u d l i k, *Polskie pomniki konne*, „Rodzina Polska” R. 12: 1938.

13. Sucha, fragment parku w zespole pałacowym – staw z mostkiem, widok od wschodu; fot. autor

14. Sucha, fragment parku w zespole pałacowym: ślad kanału rozwiązanego jako meandrujący strumień; fot. autor

Koncepcje tego rodzaju⁷³, wywodzące się z kultury sentymentalizmu, oświecenia i romantyzmu, zapoczątkowane w skali ogólnopolskiej w końcu XVIII w. w warszawskim kręgu Stanisława Augusta Poniatowskiego, zaś w Krakowie w dobie Wolnego Miasta, zwłaszcza przez biskupa-patriotę Jana Pawła Woronicza, rozwijane były przez cały wiek XIX i kontynuowane w XX stuleciu. Suska siedziba Branickich należała do najznakomitszych realizacji tego rodzaju w skali ogólnopolskiej.

Kolekcjonerskie pasje Aleksandra Branickiego wspierała jego żona, Anna z Hołyńskich (1824–1907). Nową, muzealną funkcję suska rezydencja rozwijała w zasadzie od lat 1866–1868, kiedy to dogodne warunki polityczne, jakie stworzyła Polakom doba autonomiczna w Galicji, pozwoliły na przewiezienie tu z Wilanowa (a więc z Królestwa Polskiego, gdzie trwały represje po Powstaniu Styczniowym) biblioteki, zakupionej przez Aleksandra Branickiego w latach 1851–1852 od poety, publicysty i kolekcjonera Andrzeja Edwarda Koźmiana (1804–1864), syna Kajetana Koźmiana (1771–1856), czołowego przedstawiciela klasycyzmu w literaturze polskiej. Zbiór ten, zgromadzony w jednym z pomieszczeń parteru w południowym skrzydle zamku, obejmował 3300 pozycji, w tym cenne starodruki polskie i obce z XV i XVI w., m.in. *Statuta Regni Poloniae* z 1532 roku, a także 71 rękopisów i dokumentów⁷⁴. Metodyczne prowadzenie biblioteki i archiwum wymagało zatrudnienia osoby z odpowiednimi kwalifikacjami; pierwszym bibliotekarzem i kustoszem suskiej rezydencji został Franciszek Kandyd Nowakowski (1813–1881), jeden z twórców Komisji Bibliograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, bliski współpracownik Karola Estreichera sen.⁷⁵, wydawca źródeł⁷⁶ i pedagog, znany Branickim już wcześniej jako nauczyciel domowy zatrudniony w ich majątku w Stawiszczach na Ukrainie⁷⁷.

Kolejny zakup – to kolekcja nabyta w latach 1869–1870 od wybitnego pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego (1812–1887), obejmująca zwłaszcza dzieła sztuki

⁷³Ogólna charakterystyka zjawiska: Z. B e i e r s d o r f, *Pałac Pustowskich w Krakowie. Studium z dziejów pałacu-muzeum*, „Rocznik Krakowski” T. 54: 1988, s. 137–178.

⁷⁴H. Mały si a k, dz. cyt., cz. 1, s. 61–62.

⁷⁵K. E s t r e i c h e r (st.), *Franciszek Kandyd Nowakowski*, Kraków 1881.

⁷⁶Źródła do dziejów Polski, T. 1, 2, zebr. i wyd. przez Franciszka K. Nowakowskiego, Berlin 1841.

⁷⁷Dorobek Nowakowskiego z zakresu nauczania dzieci dokumentują jego liczne publikacje: F.K. N o w a k o w s k i, *O potrzebie, zakresie i sposobie uczenia historii i geografii w szkołach ludowych*, Lwów 1869; tenże, *O przestankach między godzinami w szkole*, Lwów 1871; tenże, *O elementarzu Komisji Edukacyjnej z roku 1785*, Lwów 1871; tenże, *Jak Izba Edukacyjna polecała przygotowywać dzieci do nauki czytania*, Lwów 1872; tenże, *Jak niemieccy pedagogowie polecają przygotowywać dzieci do nauki pisania i czytania*, Lwów 1874; tenże, *O obowiązkach rodziny względem szkoły*, Lwów 1879; tenże, *O poprawianiu ćwiczeń i wypracowań*, Lwów 1879.

polskiej – grafiki, rysunki i obrazy z wieków XVI–XIX, m.in. dzieła związanych z Gdańskiem Jeremiasza Falcka (1709–1777) i Daniela Chodowieckiego (1726–1801), italianisty Szymona Czechowicza (1689–1775), jego ucznia Franciszka Smuglewicza (1745–1807) kształtującego wileńskie środowisko artystyczne, przybyłego z Francji za sprawą Czartoryskich, z czasem polskiego patrioty Jana Piotra Norblina (1745–1830), czynnego m.in. w Warszawie austriackiego portrecisty Józefa Grassiego (1757–1838), epigona krakowskiego malarstwa cechowego, a zarazem dokumentalisty kształtującego narodową ikonografię Michała Stachowicza (1765–1825), wybitnych romantyków – Aleksandra Orłowskiego (1777–1832), Piotra Michałowskiego (1800–1855), znanego głównie z literatury Cypriana Kamila Norwida (1821–1883) i piewcy narodowej martyrologii Artura Grottgera (1837–1867) – znakomitych pejzażyistów Wojciecha Gersona (1831–1901) i Józefa Szermentowskiego (1833–1876), ilustratora dzieł Mickiewicza i Kraszewskiego Wincentego Smokowskiego (1797–1876). Część z tych dzieł – odpowiednio oprawionych i eksponowanych – z bogaciła wystrój pałacowych wnętrz, inne – zwłaszcza grafiki i rysunki – eksponowano w gablotach biblioteki lub zebrano w tekach. Kolekcja ta objęła również reprodukcje i wydawnictwa albumowe, a jej całość liczyła blisko 7000 pozycji.

Efektem podróży do Egiptu, jaką Aleksander Branicki i Franciszek Kandyd Nowakowski odbyli w latach 1862–1863, było przywiezionych stamtąd około 500 zabytków sztuki starożytnej.

Kolejny etap przypadł na rok 1871, kiedy nabyto kolekcję zgromadzoną przez Adama Honorego Kirkora (1818–1886)⁷⁸, prekursora badań archeologicznych (obszerny dorobek w postaci kilkudziesięciu publikacji w językach polskim, rosyjskim i czeskim dostępny jest m.in. w Bibliotece Jagiellońskiej) i konserwatywnego publicystę, czynnego w Wilnie, Petersburgu a w końcu w Krakowie, gdzie w 1873 r. został członkiem Akademii Umiejętności. Zbiór ten objął autografy wybitnych postaci historycznych, m.in. królów polskich od XVI wieku. Zakupiona nieco później w Warszawie kolekcja Feliksa Wesołowskiego (czynnego – jak Kirkor – m.in. w Petersburgu, gdzie organizował teatr polski⁷⁹) zapoczątkowała kolekcję numizmatyczną i medalierską, a także – wraz z dokumentami pozyskanymi od Kirkora – działalność suskiego archiwum, obejmowała bowiem dokumenty średniowieczne i nowożytne (częściowo pochodzące z archiwów Lubomirskich i Rybczyńskich).

Bibliotekę zasilił księgozbiór po zmarłym, zasłużonym suskim proboszczu, ks. Franciszku Ksawerym Ciesielskim (1808–1873), zaś później (1884) – po jego

⁷⁸M. B r e n s z t e j n, *Adam Honory Kirkor, wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*, Wilno 1930.

⁷⁹„Dwutygodnik dla Kobiety”, R. 2: 1882, nr 17, s. 201–202.

bracie, ks. Aleksandrze (łącznie ok. 2200 tomów); w 1876 r. nabyto księgozbiór i archiwum Karola Łaskiego, dyrektora Komisji Skarbowej w Warszawie; zbiór ten obejmował 11 500 pozycji, w tym starodruki o tematyce historycznej i prawniczej z wieków XVII i XVIII⁸⁰.

Działalność Aleksandra Branickiego kontynuował jego syn i spadkobierca Władysław (1847–1913) wraz z matką, wspomnianą Anną z Hołyńskich. W roku 1878 nabył on cenny, rzadki starodruk *Żywot Pana Jezusa Krysta* Baltazara Opecia, wydany w 1522 roku w krakowskiej oficynie Jana Hallera. Kolejnym nabytkiem były pozyskane w latach 1879–1880 zbiory Hipolita Skimborowicza (1815–1880), kustosa muzeum uniwersyteckiego w Warszawie, historyka, publicysty i pisarza, więzionego za działalność konspiracyjną przez władze carskie⁸¹. Obejmowały one pamiątki po wybitnych postaciach z narodowych dziejów (w tym po królach) oraz pamiątki masońskie. W 1881 r. w Suchej znalazła się biblioteka ze wspomnianych Stawiszcz.

W roku 1862, po śmierci Nowakowskiego, stanowisko bibliotekarza i kustosa objął Michał Żmigrodzki (1847–1919)⁸², absolwent Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz uczelni w Monachium i Paryżu, posiadający znaczne wykształcenie w zakresie historii sztuki, etnografii i archeologii, autor publikacji dotyczących zbiorów⁸³, profesjonalnie opracowanego katalogu oraz pierwszych badań zamku. W 1904 r. nabyto zbiory biblioteczne po zmarłym antykwariuszu warszawskim Stanisławie Gieysztorze (ponad 8000 pozycji, w tym blisko 2000 starodruków z XVI–XVIII w.).

Rozwijana była też galeria malarstwa⁸⁴. W jej skład weszły zarówno dzieła stanowiące już wcześniej wyposażenie wnętrza rezydencji, jak nowe, celowo dokonywane zakupy. Do pierwszej kategorii należały: wspomniany obraz męczeństwa św. Piotra z zamkowej kaplicy, cztery późnobarokowe tapety z krajobrazami (m.in. francuskich portów w Bordeaux, Bayonne i Antibes; pierwotnie wchodziły one w skład wystrojów pokoi na piętrze, później włączone zostały do wyposażenia biblioteki) oraz konne portrety Wazów: Zygmunta III

⁸⁰O działalności ks. Ciesielskiego, zob. B. K r a s n o w o l s k i, *Zabytki...*, s. 494–495; J. H a m p e l, dz. cyt., s. 200–203, 207.

⁸¹Skimborowicz Hipolit [w:] N. W o j t o w i c z, *Masoneria*, Warszawa 2006, s. 345–346; *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie)*. Przewodnik biograficzny, red. W.A. Dżakow, Wrocław 1990.

⁸²W. S c h m a g e r, *Żmigrodzki Michał* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa 1973, s. 1034.

⁸³M. Ż m i g r o d z k i, dz. cyt.; *Biblioteka Branickich w Suchej*, „Przewodnik Bibliograficzny” R. 3: 1883, s. 32–33.

⁸⁴Jej zbiory charakteryzują: *Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: *Powiat żywiecki*, oprac. J. Szablowski, s. 197–198; H. M a ł y s i a k, dz. cyt., Cz. 2, s. 130.

jako zdobywcy Smoleńska, Władysława IV na tle Wawelu oraz Jana Kazimierza na tle Tatr, co odnosiło się do jego powrotu do Polski w dobie szwedzkiego „potopu”). Te prowincjonalne w zasadzie dzieła z wieku XVII są kopiami znacznie świetniejszych wizerunków. Pierwowzorem dla portretu Zygmunta III był miedzioryt augsburskiego rytownika Wolfganga Filipa Kiliana, wykonany wedle niezachowanego dzieła królewskiego malarza, Tomasza Dolabelli. Portret Władysława IV również oparto o pierwowzór graficzny: rycinę autorstwa nadwornego sztycharza tegoż króla, Holendra Wilhelma Hondiusa, wykonaną według obrazu Peetera Danckersa de Rij, holenderskiego portrecisty czynnego na warszawskim dworze Wazów. Z dawnego klasztoru kanoników regularnych laterańskich pozyskano swoistą galerię portretów królewskich, znajdującą się pierwotnie w klasztornej sieni („portrety” Kraka, Ziemowita, Bolesława Chrobrego, Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Krzywoustego), uzupełniające tę galerię portrety Władysława IV, jego małżonki Cecylii Renaty i króla szwedzkiego Karola XII, a także portret rycerza (odnoszony przez tradycję do Piotra Komorowskiego), typowy dla symboliki baroku cykl alegorii („Experientia”, „Honor”, „Humilitas”), zaś z suskiej kaplicy Matki Boskiej Bolesnej obraz „Złożenie do Grobu” z 1664 r. (zastąpiony w swym pierwotnym miejscu kopią).

Zbiór ten znacznie poszerzyły późniejsze zakupy, dokonane m.in. ok. 1902 r. na aukcji w Paryżu, na której nabyto dzieła sztuki europejskiej z kolekcji Mniszchów z Wiśniowca⁸⁵. Malarstwo holenderskie „złotego” wieku XVII reprezentowali tu Michael Janszoon van Miereveld (1567–1641) z Delft, nauczyciel Rembrandta Pieter Lastman (1583–1633), czynny w Hadze Pieter Nason (1612–1688), uczniowie Rembrandta – czynny w Lejdzie Gerit Dou (1613–1675) i Govert Flinck (1615–1660), Jan Verkolje (1650–1693), Pieter des Ruelles (1630–1658), Jan Tilius (1660–1719). Spośród Flamandów tego okresu znaleźli się w Suchej: uczeń Rubensa David Teniers Starszy (1582–1649), jego syn – a zarazem zięć Jana Breugla „Aksamitnego” – David Teniers Młodszy (1610–1690), uczeń Piotra Breugla Młodszeo Gonzales Coques (1614/1618–1684), Mattheus van Hellemont (1623 – po 1679); późny okres malarstwa flamandzkiego reprezentował Lambrecht den Tyn (1770–1816). Mniej liczne były dzieła Włochów, takich jak przedstawiciel weneckiego manieryzmu Bonifazio de’Pati zwany Veronese (1487–1553), przedstawiciel eklektyków bolońskich, uczeń Annibale Carracciego Francesco Albani (1578–1660), wenecki malarz schyłkowego baroku, autor wedut Michele Marieschi (1710–1743). Malarstwo francuskie reprezentowały tak wybitne nazwiska, jak czynny w Neapolu i w Rzymie Claude Lorrain (1600–1682), sztandarowy artysta epoki neoklasycyzmu, nadworny malarz Napoleona Bonaparte Jacques Louis David (1748–1825) oraz najwybitniejszy przedstawiciel nurtu romantycznego

⁸⁵H. Małysiak, dz. cyt., Cz. 2, s. 130.

Eugène Delacroix (1798–1863). Mniej od nich znanym artystą był czynny w Rzymie autor nastrojowych pejzaży Gaspard Dughet zwany Poussin (1615–1675). Wśród dzieł przemysłu artystycznego wyróżniały się francuskie, klasycystyczne wyroby z brązu z około 1800 r.: ozdoby na stół i dwie pary świeczników.

Pożar pustoszący zamek we dniach 2–4 marca 1905 roku, tragiczny dla jego górnych kondygnacji, nie zniszczył zbiorów⁸⁶, gdyż – jak zaświadcza Żmigrodzki – „hr. Władysław miał dobre przeczucie i parter zasklepił. To uratowało bibliotekę”⁸⁷.

Po śmierci Władysława Branickiego dobra suskie z pałacem i biblioteką (noszącą już wówczas nazwę „Biblioteki hr. Branickich w Suchej”) odziedziczyła jego córka Anna, żona hr. Juliusza Tarnowskiego z Końskich (1864–1917). Lata I wojny światowej zamek przetrwał jako szpital wojskowy; zbiory były należycie zabezpieczone. Po śmierci Żmigrodzkiego bibliotekarzem i kustoszem został prawnik Jan Kossek (w roku 1922), zaś w r. 1931 Józef Seruga (1886–1940), archiwista i historyk, autor kolejnych publikacji na temat suskiej kolekcji⁸⁸, który miał istotny wpływ zarówno na opracowanie, jak na sposób eksponowania zbiorów. Z chwilą objęcia przezeń stanowiska księgozbiór liczył 34 000 dzieł w 55 000 woluminach; kolekcja nosiła wówczas oficjalną nazwę „Zbiorów biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich w Suchej”. Biblioteka i archiwum były udostępniane publiczności⁸⁹. Ich ostatnim właścicielem był od 1932 r. syn Anny z Branickich i Juliusza, Juliusz Tarnowski (1901–1989). Podobnie jak rodzice, związany był raczej z Końskimi, niż z Suchą.

Romantyczny park zyskał w sześćdziesiątych latach XIX wieku nowy akcent architektoniczny w postaci wzniesionej na wysokiej szkapie oranżerii, utrzymanej w stylu angielskiego neogotyku (il. 15); stanęła ona zapewne na miejscu starszej, istniejącej tu co najmniej od XVIII wieku.

DEWASTACJA ZESPOŁU PAŁACOWEGO

I WALKA O JEGO OCALENIE

Okupacja hitlerowska i pierwsze miesiące „nowej władzy” w roku 1945 przyniosły tu – jak i w całej Polsce – zniszczenie, a co najmniej rozproszenie

⁸⁶Relacje z pożaru zamieszczała prasa, m.in. „Tygodnik Ilustrowany” (1905, nr 10, s. 177): „W dniu 2-m bm groźny pożar zniszczył prawie doszczętnie pałac hrabiostwa Branickich w Suchej. Ocalał jedynie parter, w którym mieści się cenna biblioteka”. Por także: „Biesiada Literacka” 1905, nr 20; „Nowości Ilustrowane” 1906, nr 11. Wygląd spalonego zamku dokumentuje fotografia (pocztówka w zbiorach P. Grzegorza Proszowskiego).

⁸⁷M. Ż m i g r o d z k i, dz. cyt.

⁸⁸J. S e r u g a, *Dokumenty pergaminowe...*; tenże, *Dwa nieznane pierwodruki...*

⁸⁹M. W o Ź n o w s k i, dz. cyt., s. 48.

15. Sucha, oranżeria w parku pałacowym, widok od północnego wschodu; fot. autor

większości elementów kolekcjonowanego niemal przez wiek wystroju. Znaczną część zbiorów zamkowych wywieźli hitlerowcy, a część która pozostała w zamku doznała zniszczeń wskutek kwaterunków wojskowych. Część księgozbioru oraz archiwum znalazły się w Bibliotece Jagiellońskiej, część zbiorów malarstwa trafiła do muzeów w Krakowie (m.in. na Wawel trafiły wspomniane, konne portrety Wazów oraz średniowieczna, iluminowana biblia), Warszawie, Bytomiu i Żywcu⁹⁰; grafiki i rysunki ze zbiorów Józefa Ignacego Kraszewskiego zobaczyć można w warszawskiej Bibliotece Narodowej⁹¹.

W przeciwieństwie do znacznej części zabytków architektury rezydencjonalnej – konsekwencje komunistycznej „reformy” rolnej nie oznaczały w Suchej doprowadzenia cennego zabytku do stanu ruiny. Duża w tym zasługa zwłaszcza władz konserwatorskich, w tym niezmordowanej dr Hanny Pieńkowskiej (1917–1976), wojewódzkiego konserwatora zabytków w latach 1951–1975⁹², a także użytkowników, zwłaszcza suskiego Liceum Ogólnokształcącego, funkcjonującego w zamku w latach 1946–1968.

⁹⁰ *Zabytki sztuki w Polsce...*, T. 3: Powiat żywiecki, oprac. J. Szablowski, s. 196–197.

⁹¹ J. J a w o r s k a, *Rysunki z kolekcji J.I. Kraszewskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie*, Warszawa 1961.

⁹² M. K o r n e c k i, *Dr Hanna Pieńkowska (1917–1976)*, „Ochrona Zabytków” R. 29: 1976, nr 4, s. 340–342.

Chronione było otoczenie zamku; wobec kategorycznych sprzeciwów Hanny Pierkowskiej nie dopuszczono do zlokalizowania tu nowej stacji kolejowej, zaś po latach starań usunięto bazę autobusową, która zajmowała teren dawnego, przyzamkowego zespołu gospodarczego.

Lata powojenne przyniosły postęp badań i prac projektowych oraz pierwsze realizacje konserwatorskie⁹³. W roku 1974 staraniem H. Pierkowskiej i dyrektora Zamku Królewskiego na Wawelu prof. Jerzego Szablowskiego (1906–1989), oraz wsparciem Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej⁹⁴, zamek przekazano Państwowym Zbiorom Sztuki na Wawelu. Miał on – podobnie, jak zamek w Pieskowej Skale – stać się jedną z filii wawelskiego muzeum. Dokumentacje projektowe opracowywano głównie w krakowskim oddziale Pracowni Konserwacji Zabytków. Badania terenowe (m.in. badania stratygraficzne tynków, w wyniku których częściowo przywrócono dawną kolorystykę i elementy wystroju malarskiego elewacji oraz eksponowano reszty wystroju malarskiego kaplicy) i realizację zapewniało Kierownictwo Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu. Całość finansowano z dotacji Ministerstwa Kultury i Sztuki i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie⁹⁵ (od 1975 roku

⁹³Korespondencja i dokumentacja w archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie. Zasób ówczesnej dokumentacji tworzą m.in.: *Inwentaryzacja*, oprac. P. Kłosiński, 1955; cytowane badania architektoniczne Dontena i Nawoika; *Założenia do projektu adaptacji*, oprac. PKZ Kraków 1958; *Projekt wstępny adaptacji*, oprac. PKZ Kraków, 1959; *Kosztyorys robót remontowo-zabezpieczających*, oprac. PKZ Kraków 1960; *Obliczenia statyczne*, oprac. L. Obtulowicz, 1960; *Projekt architektoniczno-koncepcyjny adaptacji*, oprac. PKZ Kraków 1972. Por. także: H. P i e ś k o w s k a, *Ważniejsze badania odkrywkowe i odkrycia zabytkowych malowideł ściennych na terenie województwa krakowskiego w latach 1951–1958*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 1958, nr 5, s. 40 (dot. m.in. odkrycia malowideł w kaplicy zamkowej).

⁹⁴A. K r z e s z o w i a k, *Stanowisko Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej w sprawie zagospodarowania zamku*, „Dziennik Polski” 1974.

⁹⁵Całość dokumentacji w archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie (tamże korespondencja) i w Suchej (tamże m.in. opracowanie badań stratygraficznych: Bajka, Tucewicz, dz. cyt.). Nowsze dokumentacje techniczne, wykonywane w dużej mierze z inicjatywy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej, to m.in. *Projekt więźby drewnianej nad zachodnim skrzydłem zamku*, oprac. S. Kokosz, 1987; *Projekt techniczny remontu dachu*, 1987; *Założenia techniczno-ekonomiczne rewaloryzacji*, oprac. R. Laskowski, 1988; *Inwentaryzacja fotograficzna zamku*, oprac. R. Laskowski, 1988; *Opinia techniczna dot. oranżerii*, oprac. R. Laskowski, 1988; *Technologia tynkowania skarpy kamiennej elewacji wschodniej zamku*, oprac. R. Laskowski 1990. Liczne artykuły na temat ówczesnych realizacji i zamierzeń publikowane były w prasie (pełna bibliografia w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Suchej, oprac. H. Małysiak); por. m.in.: K. B r y n d z a, *Zamek suski zostanie uratowany*, „Gazeta Krakowska”, 1974 (17 VII); J. B o g a c z, *Powrót do świetności – zamek w Suchej*, „Słowo Powszechne” 1979, nr 244; M. K l i s z e w s k a, *Wizyta w zamkowych komnatach*, „Kronika” R.10: 1986, nr 38; R. C i e n i e Ń s k i, *W zabytku zamieszkał*, „Spotkania z zabytkami” 1987, nr 6; A. Z d a n o w i c z, *Komu zamek?*, „Informator Kulturalny Woj. Bielskiego”, 1993, marzec.

16. Sucha, reszty muru ujmującego dawny zespół gospodarczy
po północnej stronie zamku; fot. autor

w Bielsku-Białej). Angażowane środki państwowe okazały się jednak niewystarczające. Olbrzymie potrzeby konserwatorskie samego Wawelu spowodowały, że w 1992 roku musiano zrezygnować z zamiaru utworzenia tu wawelskiej filii.

W roku 1996 zespół zamku suskiego znalazł się w gestii władz samorządowych⁹⁶. Dzisiaj mieszczą się tutaj: Muzeum Miejskie (obejmujące też dwa połączone budynki gospodarcze, tzw. „Dom Ogrodnika”, gdzie umieszczono zbiory etnograficzne), elegancka restauracja oraz Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii. Dokumentację zagospodarowania zamku opracowała w roku 2007 firma „Architekt” arch. Marka Kołodziejczyka z Makowa Podhalańskiego. Muzeum otwarto w dniu 8 września 2007 roku⁹⁷. Ekspozycja prezentuje historię zamku, w tym m.in. wspomniane plansze autorstwa Marka Kołodziejczyka, ikonografię, sylwetki kolejnych właścicieli oraz ich portrety (niestety, są to na ogół tylko kopie). Jako depozyty pozyskano materiały z miejscowej parafii rzymsko-katolickiej, portrety z Muzeum w Żywcu (będące częściowo własnością spadkobierców żywieckich Habsburgów), kolekcję broni i kolekcję ikon. Efektownie przedstawia się reprezentacyjna sala z manierystycznym kominkiem oraz – po starannej konserwacji – wnętrze kaplicy z resztami wspomnianej dekoracji malarskiej. Całokształt eksponowanych dzieł można kojarzyć z tutejszą, sięgającą XIX stulecia tradycją pałacu-muzeum, aczkolwiek ani liczebność, ani klasa artystyczna obecnych zbiorów nawet w drobnej części nie dorównują poziomowi kolekcji Branickich i Tarnowskich. Utrata tej wybitnej kolekcji – częściowo zniszczonej w czasie okupacji hitlerowskiej i w pierwszych miesiącach powojennych, częściowo rozproszonej – jest szczególnie bolesna w skali nie tylko lokalnej, lecz ogólnopolskiej.

Ogromny zespół zamkowy został w sposób wzorowy uratowany przed ruiną i zagospodarowany, ale wymaga stałej pielęgnacji. Już dzisiaj, kilka lat po zakończeniu robót remontowo-konserwatorskich, widoczne stają się uszkodzenia wymagające interwencji konserwatorskich. Ostatecznego uporządkowania wymaga park, z udrożnieniem kanału w części krajobrazowej i przywróceniem kompozycji geometrycznej, w trybie pilnym powinien być podjęty konserwatorski remont neogotyckiej oranżerii, zabezpieczeń konstrukcyjnych, konserwacji i częściowej rekonstrukcji wymagają kamienne mury (il. 16), które niegdyś otaczały zespół gospodarczy po północnej stronie zamku, sięgając po las na zboczu wzgórza Jasień.

⁹⁶M. Ł u k a s z u k, *Mały Wawel dla gminy Sucha Beskidzka – samorząd przejmuje zamek*, „Gazeta Wyborcza” 1996 (11 IV), dod. „Gazeta Bielska”; H. M a ł y s i a k, *Światła na zamek*, „Informator Kulturalny Woj. Bielskiego”, 1996, wrzesień, s. 24–27.

⁹⁷Oficjalny serwis internetowy Urzędu Miasta Sucha Beskidzka, dostęp 29 lipca 2007 r.

SUMMARY

Bogusław Krasnowolski

A MANSION IN THE VILLAGE OF SUCHA BESKIDZKA:
MANOR HOUSE – CASTLE – PALACE

The manor house was built in the 1550s thanks to the efforts of Kacper Castiglione-Suski, an ennobled Italian goldsmith. Between 1608 and 1614, Piotr Komorowski rebuilt the house into a castle (which is sometimes called "A Little Wawel") and later at the beginning of the 17th century it was given palace features. From the last third of the 19th century until the Interwar period, Aleksander Branicki and his successors gathered in the palace a vast collection of works of art and developed a library and an archive. In the times of Nazi and communist totalitarian regimes the collection was scattered and partly destroyed. Nowadays a museum is located here.

KEY WORDS: Sucha Beskidzka – castle in Sucha Beskidzka – manor house – palace
– palace-museum

Bogusław Krasnowolski – Katedra Dziejów Kultury Uniwersytetu Papieskiego
im. Jana Pawła II, Kraków; e-mail: bkrasnowol@interia.pl

